

Таким образом, основными особенностями семантической организации описательных глагольно-именных оборотов со значением изменения состояния являются: употребление в качестве структурно организующего центра глаголов со значением перемещения в пространстве, в том числе каузативных, и семантическая дублетность компонентов. Употребление глаголов движения в роли грамматически главного компонента в подобных оборотах подтверждает положение о том, что исходными в основе осмысления мира носителями языка являются пространственные представления. Семантическая дублетность компонентов отражает одну из общих закономерностей построения синтаксических конструкций – синсемантичность составляющих их единиц.

Список использованных источников

1. Лекант, П. А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке : учеб. пособие для студентов филолог. специальностей пед. ин-тов / П. А. Лекант. – М. : «Высш. школа», 1976. – 141 с.
2. Прокопович, Н. Н. Об устойчивых сочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи / Н. Н. Прокопович // Мысли о современном русском языке : сборник статей под ред. акад. В. В. Виноградова. Сост. А. Н. Кожин. – М. : «Просвещение», 1969. – С. 47–57.
3. Молотков, А. И. Фразеологизмы русского языка и принципы их лексикографического описания / А. И. Молотков // Фразеологический словарь русского языка; под ред. А. И. Молоткова. – М. : «Советская энциклопедия», 1967. – С. 7–23.
4. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; Гл. ред. К. С. Горбачевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – Т. 2: В. – М. : Рус. яз., 1991. – 960 с.
5. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; Гл. ред. К. С. Горбачевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – Т. 3: Г. – М. : Рус. яз., 1992. – 400 с.
6. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; Гл. ред. К. С. Горбачевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – Т. 4: Д. – М. : Рус. яз., 1993. – 576 с.
7. Гак, В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Языковые преобразования: Некоторые аспекты лингвистической науки в конце XX века. От ситуации к высказыванию. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – С. 272–297.
8. Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) : в 10 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; Гл. ред. Р. И. Аванесов. Т. I: (а – възаконатиса). – М. : Рус. яз., 1988. – 526 с.

The article is devoted to descriptive verb-nominal turns with the meaning of changes in the emotional state of a person. The features of their semantic organization are revealed: the use of verbs with the meaning of moving in space, including causative ones, as a grammatical center, and the semantic doublet of components.

Keywords: descriptive verb-nominal turnover, phraseology, state, evaluation semantics, verb movement, semantic doublet.

УДК 811'42:398.9

В. О. Ульянова

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЙНИХ ТЕКСТАХ

У статті аналізується специфічна система стереотипних уявлень українського етносу про сім'ю та сімейні цінності, що закріплені у паремійних текстах (приказки та прислів'ях); виявляються аксіологічні орієнтації щодо типових маскулінних та фемінних характеристик, зокрема й у гендерному аспекті.

Ключові слова: гендер, стереотипи, ментальність, маскулінність, фемінність.

Вивчення гендерних особливостей в ціннісних орієнтаціях є досить актуальним питанням, адже ціннісні орієнтації особистості розглядаються як система фіксованих установок, що зумовлює мотиви діяльності та поведінку людини в цілому. В свою чергу, мова фольклорної спадщини, презентуючи соціально санкціоновані гендерні якості, ролі і моделі поведінки, містить прескриптивно-нормативні настанови і є потужним фактором у формуванні / відображенні стійких асоціацій та упереджень, які, на відміну від тверджень, що мають свого автора (навіть авторитетного), практично не підлягають критиці і сприймаються аксіоматично. Високий рівень стереотипності фольклорних текстів як джерела закодованої гендерно диференційованої регуляції досягається за рахунок особливостей створення і функціонування народних творів (регулярність семантичних зв'язків фольклорного тезаурусу, стереотипність художніх засобів, текстова синонімія, нормативність оцінки, традиційність, типізованість, ідеалізованість образів, канонізованість рівня сюжету і композиції).

Відображення гендерних стереотипів у фольклорних текстах здійснюється за рахунок системи засобів вербальної реалізації аксіологічних орієнтирів лінгвокультури щодо соціально санкціонованих властивостей і поведінкових характеристик представників певного гендеру. Стереотипотвірні особливості реалізуються у фольклорних текстах на рівні лінгвостилістичної та структурно-семантичної організації. Ці тексти об'єктивують нормативні предметно-референтні ситуації, обов'язковими учасниками яких є *чоловік та жінка* і які несуть в собі аксіологічні орієнтири колективної свідомості української лінгвокультури.

Базовими компонентами культури є гендерні особливості двох опозицій «чоловік» і «жінка» [1, с. 425]. При цьому «об'єктом дослідження є переважно концепт жінка, який є маркованим, що відрізняється від норми, еталоном якої є чоловік» [2, с. 128].

Гендерно марковані фольклорні персонажі постають не як проста репрезентація референтів чоловічої та жіночої статі, а як соціокультурно детерміноване уявлення про чоловіка та жінку, їхні типові та бажані якості, моделі поведінки, соціальні ролі, що залучає весь спектр стереотипних асоціацій української лінгвокультури з «маскулінністю» та «фемінністю».

Стереотипне ставлення до представників різної статі, відображене в українських прислів'ях, формує образ типового чоловіка (сильного, владного, практичного, знаючого, керуючого, рішучого, рухливого, емоційно стриманого тощо) (напр., *Чоловікам на лопату бог сили поклав та ще й притоптав, а жінкам на вила та й то струсив; Чоловік у поле орать, а жінка руками махать*) та типової жінки (хорошої хазяйки, вродливої, вірної дружини), напр., *Як сорочка біла, то й жінка мила; Жіноча робота ніколи не лягає спати* [3]. Критикуються такі стереотипно жіночі якості, як балакучість, відсутність розуму, зла вдача, емоційна поверховість та практична непотрібність жіночої краси. У своїй більшості представлені тексти відображають ієрархічність стосунків чоловік – жінка при маскулінній позиції першості (напр., *Чоловікові мішок, а бабі черепок; Од господаря повинно пахнутину вітром, а од господині – димом*) [3].

Ряд висловів побудовано на оцінній дихотомії: *добра жінка – лиха жінка* з відповідними характеристиками. Іноді в це тематичне поле включається й чоловік: *Добра жінка мужеві слава, а лиха – зуба; За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорошим – молодіє; Не шукай краси, а шукай доброти; Поганий на вроду, та гарний на вдачу; Гарна пава пером, а жінка норовом; Добра жінка мужеві своєму вінець, а зла – кінець; Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати; Від сердитої жінки постарієш, а від доброї – помолодієш; Від огня, води і злої жони – боже борони!; Лучче їсти хліб з водою, чим жити з жінкою лихою* [4]. Народ **негативно оцінює лиху, злу, сварливу жінку**, бо в тому подружжі щастя не буде.

Ми звернули увагу на те, що серед українських приказок та прислів'їв зустрічається багато таких, що репрезентують **лад / нелад** у родині. Більшість з них демонструють гармонічне співіснування чоловіка і жінки: *Нащо й клад, коли в сім'ї лад; Живуть між собою, як голубів пара; Сім'я міцна – горе плаче!; Чоловік та жінка –*

одна спілка; З добрим подружжям і горе розгоруєш; Жона держить дом за три угли, а муж за четвертий; Чоловікові мішок, а бабі – горшок [3]. Такі приказки репрезентують **позитивне ставлення до міцного та щасливого сімейного життя.**

Запорукою щасливого сімейного життя українці вважали взаєморозуміння, обопільну повагу та добре ставлення один до одного: *Як чоловік жінку любить, то й лиха жінка доброю буде; Поможі боже нежонатому, а жонатому жінка допоможе* [5].

Специфіка української сім'ї дістала відображення в особливостях української національної психології. На перший погляд здається, що родинна ідеологія паремій відтворює традиційну модель «чоловік-хазяїн та жінка- домогосподарка», де чоловік головує, а жінці відводиться підпорядкована роль: *Куди голка, туди й нитка, куди чоловік, туди й жінка.* З іншого боку, усупереч наведеним твердженням визнається: *Чоловік у домі голова, а жінка – шия; Жінка за три угли хату держить, а чоловік – за один* [3]. На нашу думку, ці прислів'я підкреслюють важливість дружини в організації та покращанні сімейного життя: чоловікові потрібна сильна жінка, жінка-помічниця, жінка-порядниця, а не жінка-атрибут господарства.

Українці, таким чином, ще здавна вважали, що стосунки в родині повинні будуватися на визнанні рівноправності чоловіка і дружини, але головну відповідальність в сім'ї несе все ж таки чоловік. У прислів'ях засуджується вищість жінки над чоловіком, її диктат, недотримання традиційних ролей, коли *Іван носить плахту, а Настя булаву.* Народ сформував і уяву про те, як розподіляються обов'язки в сім'ї: дружина – хранителька домашнього вогнища, чоловік працює поза хатою (*Чоловікові – мішок, а бабі – горщик*) [3].

Для української ментальності характерна двоїстість, яка базується на поєднанні в ній західних і східних начал через те, що Україна знаходиться між Сходом та Заходом. Ця обставина зумовила химерне поєднання у світогляді українців західної (активно-раціоналістичної, індивідуалістичної, матеріалістичної) та східної (пасивно-споглядальної, спрямованої на вищі істини) ментальності [4, с. 123].

Важливими, на наш погляд, це протиставлення **розум / дурість, краса / некраса.** Ці дихотомії ми об'єднали з двох причин: по-перше, з давніх давен, українці вважали, що гарна людина має бути гармонічною гарною, тому в більшості випадків не відокремлювали такі риси; по-друге, ми, проаналізувавши весь матеріал, ми виявили, що ці характеристики демонструються у пареміях в різних комбінаціях: *На красивого чоловіка дивитись гарно, а з умним жити легко; На красиву жінку гарно дивиться, а з розумною гарно жить; Не шукай красоти, а шукай доброти; Поганий на вроду, та гарний на вдачу* [3].

Зустрілися нам приказки, які застерігають жінок та чоловіків від шлюбу із дуже привабливими: *За гарного піди, гарне лихо буде; Біда – як жінка бліда, але ж лиха година, коли жінка – як калина!* [6].

Таким чином, загальноприйнятою була думка, що не краса, а інші якості малають забезпечити щасливе та спокійне подружнє життя. Зокрема, дуже **високо цінувалися** доброта, розум, моторність як у жінок, так і в чоловіків: *Не шукай красоти, а шукай, доброти; Краще жінка сварлива, ніж дурна; Не біда, що чорна, аби проворна; Поганий на вроду, та гарний на вдачу; На красивого чоловіка дивитись гарно, а з умним жити легко* [3]. Серед рис, які необхідні і жінкам, і чоловікам, називалися правдивість і щирість, чесність і благородство, хазяйновитість, прагнення мати дітей і виховувати їх, рішучість і відважність у боротьбі за сімейне щастя. Коли йдеться про дівчат, то поцінювалися ще й честь та цнотливість: *Пряди, дівко, не лінуйся, а з хлопцями не балуйся; Честь дівоче щастя береже* [6].

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що образ жінки висвітлюється, з одного боку, як образ слабкої та витонченої істоти, яка не здатна приймати самостійні рішення і робити осмислені вчинки: а з іншого – жінка постає як господиня, емоційна натура, яка чутлива до краси і, водночас, є її втіленням: *Жона держить дом за три угли, а муж за четвертий; Гарна пава пером, а жінка норовом* [3].

Балакучість жінки здавна отримала негативне забарвлення в прислів'ях: *Жінці іще мовчанка ніколи не нашкодила; Сорока – жіноча розмова* [3]. Українські приказки підкреслюють нездатність жінки зберігати таємниці: *Жінка хіба те утає, чого не знає* [6]. Вважається, що жінки часто змінюють свої рішення: *Жіноча думка і вітер часто змінюються* [3].

Значна кількість прислів'їв з негативною оцінкою стосується характеру жінок; зображується їх підступність, лютість та брехливість: *Добра жінка мужові своєму вінець, а зла – кінець; Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати; Від сердитої жінки постарієш, а від доброї – помолодієш; Від огня, води і злої жони – боже борони!; Лучче їсти хліб з водою, чим жити з жінкою лихою* [3].

Отже, аналіз українських приказок демонструє **позитивну оцінку у маскулінних образах** таких якостей, як *розум, рішучість, хитрість, незалежність та працездатність*; для **фемінних образів** релевантними є характеристики *краси, турботи*. Аксіологічна оцінка діяльності представників протилежних статей утворюється бінарною опозицією, де *активність* є маскулінною властивістю з **позитивною оцінкою**, **позитивною** ж фемінною характеристикою є *пасивність*. Ця аксіологія на пряму залежить від локалізації їх діяльності в плані «сім'я – зовнішній світ»: статус жінки в сфері сімейного життя прямо пропорційний положенню чоловіка у суспільстві.

Фольклорні образи жіночої референції орієнтують жінку на виконання стереотипної ролі *берегині домашнього вогнища, матері, дружини*. Така роль, наділяючи жінку позитивними рисами відданості, піклування, водночас обмежує її діяльність сімейно-побутовою сферою.

Таким чином, відображення представників різної статі робить внесок у формування стереотипно позитивного образу типового чоловіка як соціально активного, сильного, владного, практичного, обізнаного, керуючого тощо та типової жінки – вродливої, слухняної та пасивної за межами сім'ї. У прислів'ях об'єктивується система родинних цінностей українського народу, найважливішими з яких є міцна сім'я, створена на основі взаємного кохання; рівноправність, взаєморозуміння та повага у шлюбі; працелюбність, розум і добрий характер у чоловіка та дружини; діти; мати – Берегиня домашнього вогнища; взаємодія з іншими членами роду.

Список використаних джерел

1. Бессонова, О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: Когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : 10.02.04 / О. Л. Бессонова ; Київськ. нац. ун-т. – К., 2003. – 39 с.
2. Ефимов, А. И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – 2-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 519 с.
3. Народ скаже – як зав'яже : Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / упорядник Н. С. Шумада. – К. : Веселка, 1985. – 173 с.
4. Сукаленко, Т. М. Гендерні аспекти комунікації [Електронний ресурс] / Т. М. Сукаленко, О. О. Новохатько. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/43385/1/284-291.pdf>. – Дата доступу : 24.09.2020.
5. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovoedia.org.ua/49/53404-0.html>. – Дата доступу : 24.09.2020.
6. Пазяк, М. М. Українські прислів'я та приказки / М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1984. – 203 с.

The article deals with a specific system of stereotypes of the Ukrainian ethnic group about the family and family values, which are enshrined in paremic texts (proverbs and sayings; axiological orientations regarding typical masculine and feminine characteristics, including in the gender aspect, are revealed.

Keywords: gender, stereotypes, mentality, masculinity, femininity.